

Asszimiláció és egyebek

„Az asszimiláció akkor önkéntes, akkor fér össze a szabadsággal, ha van alternatívája.”

Nem véletlenül kezdtem cikksorozatomat tavaly december közepén az MDF viszonylagos érdemeinek részleges elismerésével. Aligha remélhető a modern magyar liberális demokráciához méltó új republikánus hazafiság kialakítása a történelmileg egyik legfontosabb nemzeti hagyomány kizárása mellett. Ennek a megérdemelt elismerésnek nem volt napi politikai célja, és semmi köze a „mérsékelt jobbközép”-ről szóló terméketlen ábrándozáshoz. Trianon miatt Csonka-Magyarország népe egyszerre két közösség tagja. Az egyik a Magyar Köztársaság honpolgárainak politikai közössége, a másik kulturális közösség és szimpátiaközösség, amelybe az utódállamok és az emigráció magyarsága is beletartozik. A néhai Antall József a „tizenötmillió magyar”-ról szóló – általam többször bírált – kijelentésével világossá tette, hogy számára (és föltehetőleg párthívei számára is) a kulturális közösség az elsődleges. Antall szemében a születés ténye alapvetőbb a politikai ténynél, a köztársaság alkotmányos rendszerénél és az államhatárok között élő politikai közösség szolidaritásánál. Ez a fölfogás egyszerre aggályos és irreális. Aggályos, mert a valamennyiünk számára nagyon fontos etnikai-kulturális származást, rokonságot, összetartozást és kollektív önazonosságot elszakítja a politikától. Ez a boszniai forgatókönyv. Irreális ez a fölfogás másrészt, mert nem veszi észre, hogy a változatlanul fennálló kulturális azonossággal együtt éppen a demokratikus fordulat óta elkezdődött a különféle politikai közösségekhez tartozó magyar népcsoportok külön politikai karakterének szemmel látható kifejlődése, amelyet az eltérő politikai és gazdasági körülmények indokolnak. Ezeknek a folyamatoknak a félreismerése – és a józan realizmus hiánya – váltotta ki néhány bírálóm elégedetlenségét. Révész Sándor (Népszava, jan. 26.) és Ungváry Rudolf (MH, jan. 29.) amiatt nyugtalan – akárcsak korábban Timár György (ÉS) és régi kedves kolozsvári tanárom, Tóth Sándor (Népszabadság) három évvel ezelőtt –, hogy amennyiben a csonkamagyar nemzetállam körülményei között helyeslem az asszimilációt, nem vezet-e ez a logika például az erdélyi magyarok beolvadásának, elrománosodásának igenléséhez. (Írás közben kaptam kézhez a Magyar Hírlap február 3-ai számát, amelyben **Eörsi István** és Orbán Viktor foglalkozik republikánus „világi prédikációimmal”. **Eörsi** – amellet hogy megismétli Révész és Ungváry ellenvetéseit, és hozzájuk hasonlóan nekem tulajdonít egy abszurd premisszát, a kulturális hegemonia és a jogegyenlőség összekeverését, amelyből aztán kedve szerint vonhat le tőlem idegen következtetéseket – továbbra sem érti, hogyan lehet olyan bonyolult organizmusnak, mint egy politikai mozgalom, az erényeit és bűneit egyszerre látni. Pedig a dialektikán edzett elme, mint az övé is, fölfigyelhetne rá, hogy nem a leírás inkonzisztens, hanem a valóság mond ellent önmagának. Tagadná **Eörsi István**, hogy a szabadság, az egyéni méltóság, az emberi jogok szólamát az SZDSZ szólaltatta meg nálunk a legszebben, holott a rendőrségi törvény, a nemzetbiztonsági törvény, a levéltári törvény, a személyi szám, a migrációs politika, a rendészeti büntetőreform, a rendőrség szolgálati szabályzata, az elme- és szenvedélybetegek jogi helyzete, az ügynöktörvény, a szolgálati törvény, az összeférhetetlenségi törvény, az információszabadság, a Grósz-temetés stb. stb. ügyében elárulni látszik alapelveit? **Eörsi** íróval szemben Orbán képviselő alaposan megdicsér. Hát köszönöm. A láthatólag rossz állapotban lévő MPP-elnöknek csak

Camus 1943-ban írott sorait idézhetem részvétem jeleként: „...Ha olykor úgy látszott is, hogy mi jobban szeretjük az igazságot, mint a hazánkat, az csak azért volt, mert mi csak az igazságosságban akartunk szeretni, az igazságban és a reményben akartuk szeretni a hazánkat. Épp ebben különböztünk maguktól: nekünk voltak igényeink. Maguk megelégedtek avval, hogy nemzetük hatalmát szolgálják, mi arról álmodtunk, hogy igazságot szolgáltatunk a miénknek. Maguk beérték avval, hogy a valóság politikáját szolgálják, mi legrosszabb eltévelyedéseink idején is őriztük, bizonytalanul ugyan, a tisztesség politikájának eszméjét, amelyhez ma visszatalálunk. Amikor azt mondom, »mi«, nem a vezetőinkről beszélek. De egy vezető nem sokat számít.” Ami pedig a nacionálmaoizmust és a neoimrédyzmust illeti, olvassa el képviselő úr Szabó Miklós cikkét a február 3-ai Népszavában.) A Romániára stb. hivatkozó ellenérv merő szofizma; csak remélhetem, hogy a rá adott őszinte válasz nem vezet diplomáciai incidenshez. Igyekszem – amennyire lehet – körültekintően fogalmazni. Az igazság ugyanis az, hogy Románia nem egységes nemzetállam, ezért sem került sor ott jelentős mértékű asszimilációra. A román nacionalista politika nem a magyar kisebbség vonzására, hanem elriasztására és megfélemlítésére (időnként a kiűldözésére) törekszik, az egységes politikai közösségnek még a pusztta meglétét is tagadja, a magyar nemzetiségű román állampolgárokat a csonkamagyar állam ötödik hadoszlopának (olykor: ellenségnek) tekinti. Ilyen viszonyok között egy virtuális romániai politikai nemzethez való asszimiláció szóba se jöhet. Ezért keresnek – érthetően – a kisebbségi magyar pártok föderatív-autonomista megoldásokat, amivel persze fölkorbácsolják a bizalmatlan „többségi” nacionalizmust, ami még reménytelenebbé teszi az ottani demokratikus politikai szolidaritás kilátásait, és így tovább. A kiút, ha van is, nem látszik. Nemzetállamok azonban vannak, még a Rajnától Keletre is. Németország, Olaszország, Lengyelország, Csehország, Szlovénia, Magyarország például nemzetállamok, és nem kizárólag azért, mert etnikai kisebbségeik fölöttébb asszimiláltak, vagy gyakorlatilag nincsenek is. A fő ok: a liberális demokrácia intézményeinek megszilárdulásával ezekben az államokban megjelentek legalábbis az erős csírái a „politikai nemzet”-nek, a republikánus politikai közösségnek. Az írásaimban körvonalazott eszmék (amelyeknek korábbi könyveimben és tanulmányaimban megvannak az előzményeik, de kritikussaim ezeket nem tartották szükségesnek tekintetbe venni, sőt két évtizedes erdélyi kisebbségvédő múltam sem gondolkoztatta meg őket) nem illenek mindenre és mindenkire – és ez természetes, ha a valóságról beszélünk. Mellesleg az, amit alább az asszimilációról mondani fogok, talán azt is megvilágítja majd némileg, hogy ez miért nem lehetséges és kívánatos mindenütt, anélkül hogy további kínos konkrétumokat kellene említenem. A „politikai nemzet” múlt századi magyar liberális ajánlata (történelmi ajánlata) – Deák, Eötvös, Andrássy egyik legnagyobb tette – tartalmas, kockázatos, vakmerő és gyönyörű aktus. Erre az aktusra nekünk magyaroknak még inkább szükségünk volt, mint másoknak – bár ez másutt is ez idő tájt történt vagy ismétlődött meg –, mert 1848-i forradalmunk többek között éppen a nemzetiségi kérdésen bukott el, pár évvel korábban még egy idegen abszolutizmus uralma alatt éltünk, megfosztva az ősi alkotmányunk és forradalmi törvényeink által kőbe vésett, elidegeníthetetlen szabadságjogainktól, ráadásul a szent korona országaiban a magyar népelem kisebbségben volt (a sokféle nemzetiség együttes lélekszámához képest). No de mit is mondott az emancipáló szabadelvűség a zsidóknak és a nemzeti kisebbségeknek? Valami ilyesfélét: „Szükségünk van rátok. Gyertek hozzánk, szeretni és tisztelni fogunk benneteket. Legyetek hozzánk hasonlóvá: magyarnak lenni jó és szép dolog.” A Deák-korban az etnikai eredet csakúgy, mint a felekezeti hovatartozás,

magánüggé változott – ebben a magyar szabadelvűség határozottabb volt, mint számos elvbarátja Európában. Az ajánlat jóhiszemű volt, nem érdekmentes, de őszinte. Senki nem gondolta: az ígéretet megszeghetik. Pedig hamar megszegették. Az asszimiláció akkor önkéntes, akkor fér össze a szabadsággal, ha van alternatívája. Akkor lehetne igazán feszengés nélkül beszélni róla, ha volnának valódi nemzetiségi gimnáziumok Magyarországon, nem csak egy-egy szlovák órával földíszített magyar tannyelvű rezervátum. De ezen könnyű segíteni, ha a kultuskormányzat végre elszánja rá magát, és megfordítja az 1963 óta tartó nemzetiségi leépülést. Ami nehezebb: meg lehet-e ismételni az asszimilációs ajánlatot (egy nagy szellemi és politikai ajándék ígéretét), amikor a megelőző ajánlat félmillió zsidó magyar módszeres kiirtásához, a hazai németiség kitelepítéséhez és a magyar–szlovák „lakosságcserehez” vezetett? De én azt gondolom: ha a politikai nemzet szemszögéből nézve az etnikai eredet és a vallásos hit magánügy, ez komoly biztosíték – de a magánügy azért fontos ügy. És mint minden fontos ügy: sok lehetséges szerencsétlenség, szenvedés, megaláztatás, keserűség forrása. Mint minden, ami az életben számít. Egyik bírálóm megkérdezi: miért nem elég a kulturális árnyalat nélküli „alkotmányos hazafiság” – Jürgen Habermas jellegzetesen baloldali, hiperracionalista fogalma, a „Verfassungspatriotismus”? Nos, elégnek talán elég, de tökéletesen életidegen, semmit nem ír le a valódi nemzeti érzésből, amely a republikánus-szabadelvű politikai nemzetet is jellemzi. A geometrikusan tökéletes egyenlőségben e sorok konzervatív írója nem hisz. Az etnikai eredet – liberális államban – magánügy, de maga a nemzeti hagyomány (amely szellemi, tehát nem faji) nem az. Ezen a hagyományon látszik, hogy megteremtője, akárcsak a nemzeti kultúráé, a magyar nemesség volt (ezért a mondatomért sokszor bíráltak, sőt meghökkentőnek nevezték: pedig nem én mondtam, hanem – Németh Lászlóval vitázva – Babits). A magyar szabadelvűség is középnesemesi eredetű, nem „polgári” (akár a legtöbb). Ez a hagyomány magyar, de nem akármilyen magyar: Kármáné, nem Dugonicsé. A politikai nemzet republikánus és szabadelvű magyar hagyománya folytatásra érdemes. Bírálóim fölhozzák, hogy ezt elnyomásra is fölhasználták. Igaz. De mit nem? Talán azoktól kellene tartani, akik nyíltan a diszkrimináció hívei, a szabadság ellenségei. A mi dolgunk az, hogy olyan intézményeket adjunk a hazának, amelyek kizárják az etnikai és a vallásüldözést. Ettől még távol vagyunk. Viszont világosan ki kell nyilvánítani, hogy bár a politikai nemzetnek alakot adó törvény színvak, és nincs nyelvérzéke, a kulturális jogok nem jelenthetik a politikai közösség törzsekre bontását a boszniai recept szerint. Nem is fogják. A cigánysággal szembeni nyílt fajüldöző magatartás, a sajtó egy részének nyílt és mániákus antiszemitizmusa, a köztársasági ünnepek (március 15-e és október 23-a) szüntelen szélsőséges meggyalázása – amely a republika weimari szintű védtelenségére és gyöngeségére utal – viszont azt jelentheti. A lojális és szolidáris magyar honpolgár, tántorogva a szélsőjobboldali gyalázat és a baloldali illúziókergetés között, joggal kérdezi írástudóitól: ki is ő, és mi a kötelessége? A válasz megtalálható a hagyományban. Ezt a hagyományt a totalitárius mocsok évtizedei – sőt a békebeli nacionalizmus erőszakoskodásai – után nem lehet olyan naivan képviselni, mint Deák és Eötvös tette. De azért én még nem adnám föl Magyarországot sem egy vasgárdista típusú szittyá etnokrácia, sem egy fölvilágosító páneurópai és „multikulti” utópia kedvéért. A tradíció él. A köztársasági nemzet már létrehozott egy nagy művet (amelynek elkészülte körül egyik bírálómnak, Ungváry Rudolfnak felejtethetlen érdemei vannak): ez Jovánovics György 1956-os emlékműve. Tudom, hogy körülveszik az értetlenség kopjafái: de a maga egyszerű, klasszikus méltóságában példázza, mivé is lehetne ez a köztársaság, ha volna bennünk hűség és

nagylelkűség. Mert az utókor, ha kiás bennünket, meg fogja kérdezni: hol vannak a székesegyházaitok? Hol vannak a diadalíveitek? Hol vannak népgyűlési csarnokaitok? Hát nem hittetek semmiben?

Tamás Gáspár Miklós

A szerző egyetemi docens, az MTA Filozófiai Intézet főmunkatársa